

Auteurs Pagina Philip Staal, 8 december 2020

De lege plekken in de klas...

Archief Philip Staal

–Uit Mijn erfenis van Philip Staal

Een direct gevolg van de Duitse bezettingspolitiek was de oprichting van het Joods Lyceum in Amsterdam. Joodse kinderen werden eind 1941 van hun scholen verwijderd en mochten alleen onderwijs volgen aan het Lyceum aan de Voormalige Stadstimmertuin in Amsterdam. De bekendste leerling was Anne Frank. De bekende historicus Jacques Presser was een van de docenten. Hij schrijft in zijn boek [‘Ondergang, de verdelging van het Jodendom 1940-1945’](#):

‘Het Joods Lyceum was een normale school met laatkomers, met ondeugende kinderen, met strafwerk, met absenten. Maar op deze school waren absenten toch

werkelijk apart. Het was iets anders dan zomaar een dagje niet op school zijn. Na ongeregelheden in de stad waren er de volgende dag lege plekken in de klaslokalen. De kinderen keken dan zwijgend naar de plaatsen waar eerst hun vriendjes of vriendinnetjes zaten. In een paar seconden maakten ze duidelijk wat er die nacht gebeurd was. Kijkend naar een leeggekomen plaats maakte een klasgenoot soms een zwaai met het handje. Dat betekende ondergedoken. Of hij pakte een tafelpoot vast wat weergaf te zijn opgepakt. Deze pantomime werd iedere keer opnieuw uitgevoerd.

Tegen het eind van het schooljaar van 1942 kwamen de leerlingen feestelijk bijeen voor de promotie. Samen met de docenten wachtten ze op de spreker, prof. David Cohen, één van de twee voorzitters van de Joodse Raad. Zeer tegen zijn gewoonte in was hij niet op de afgesproken tijd aanwezig. Nadat Cohen eindelijk was gearriveerd en de leerlingen had toegesproken, zei hij geëmotioneerd en zonder uitleg te geven, tegen Jacques Presser: ‘Elk uur dat deze oorlog langer duurt is verschrikkelijk.’

Pas later vernam Presser de reden van de late komst van de voorzitter. Vlak voor zijn komst naar het Lyceum vernam Cohen dat de deportatie binnenkort van start ging. De deportaties kostten het leven aan circa 105.000 Nederlandse Joden.

Na de start van de deportaties van de Joden besloot de Centrale Commissie van de Joodse Raad in haar vergadering van 31 juli 1942 dat het haar plicht was degenen die weg moesten zoveel mogelijk te helpen. Hiervoor werd de afdeling Hulp aan Vertrekkenden in het leven geroepen, met Samuel (Sam) Roet als financiële beheerder. Hij was als adviseur en hoofdinspecteur van de Commissie ter behandeling van financiële aangelegenheden van de Joodse Raad uitermate geschikt voor deze functie. Sam was beheerder en administrateur van de kampafdelingen en was bekend binnen de Joodse gemeenschap. Isaac Lipschits schrijft in zijn boek *Tsedaka*, Walburg Pers, Zutphen 1997 (pp. 55-59):

‘Dankzij bewaard gebleven stukken – een uitvoerig Rapport aan de voorzitters van 29 november 1942 van de ‘Financieel Leider’ van de afdeling, S. Roet, en de eveneens uitvoerige maandverslagen – zijn we op de hoogte van het vele werk dat door de afdeling Hulp aan Vertrekkenden is verricht ten behoeve van de Joden die op het punt stonden gedeporteerd te worden...

De professioneel opgezette afdeling bestond uit twee hoofdbureaus, zes onderafdelingen, zes districts bureaus, een kampafdeling voor Westerbork en één voor Vught. Alleen al op de twee hoofdbureaus werkten 547 personen, van wie 62 bezoldigd. De 485 onbezoldigde werkten voor een stempel dat hen voorlopig vrijwaarde voor deportatie...

De afdeling kocht ook op grote schaal goederen in. In zijn financieel verslag berekende Roet dat in de periode van 1 augustus 1942 tot 1 november 1942 voor 226.044 gulden¹ aan goederen was ingekocht...'

Lipschits komt tot de volgende conclusie:

'Tot welk oordeel men over de Joodse Raad als geheel ook komt, het maatschappelijk werk dat onder zijn leiding en door zijn medewerkers werd verricht betekende voor de vervolgte Joden steun – geestelijke en materiële steun. Ook al vervloog die geestelijke steun in de gaskamers, ook al werd de verstrekte materiële steun op de perrons van de concentratiekampen weer geroofd – op het moment dat die steun werd gegeven heeft het voor de 'hulpvragende' veel betekend en het steunen van de verdoemden was toch een zaak van rechtvaardigheid, van Tsedaka.'

Dit lezende vraag ik mezelf af: 'Een vorm van tsedaka?' Hoe cynisch, hoe luguber om deze steun zo te noemen. Tsedaka is het Joodse gebod om te geven aan behoeftigen. Het woord is afgeleid van *tsedek*, dat in het Hebreeuws rechtvaardigheid, liefdadigheid betekent. Tsedaka betreft geen vrijwillig geven, maar is in de Joodse religie een plicht. Hoewel elke vorm van hulpverlening een gebod is, bepaalde Maimonides, een rabbijn, filosoof en arts uit de twaalfde eeuw, ook bekend als de Rambam (Rabbi Moshe ben Maimon) acht niveaus van tsedaka. De hoogste vorm van Tsedaka is te voorkomen dat de mens hulpbehoevend wordt door hem bijvoorbeeld werk te verschaffen of geld te lenen voor het opzetten van een zaak. De functionarissen van de raad waren op de hoogte van de Duitse plannen en wisten wat het inhield een 'vertrekkende' te zijn. Zij wisten waar de reis naartoe ging en welke verschrikkelijke dood de reizigers te wachten stond. Hulp aan 'vertrekkenden' haalde bij Joden veel geld en goederen op en hielp hiermee de 'vertrekkende'. Door een gezin uit de Balistraat, bestaande uit man, vrouw en twaalf kinderen, werd onder- en bovenkleding gevraagd voor de kinderen. Een weduwe, wier man in Mauthausen was vermoord, was achtergebleven met zes kinderen in de leeftijd van 1 tot 14 jaar. Zij vroeg bij deze afdeling kleding en schoeisel voor de kinderen.' De afdeling Hulp aan 'vertrekkenden' handelde de aanvragen af. Waar het in feite op neerkomt, is dat deze afdeling willens en wetens de verdoemden valse hoop gaf, *waardoor de deportaties gemakkelijker verliepen*. Dat was ook het doel van de bezetter: alles moest goed georganiseerd en geordend verlopen. De 'vertrekkenden' mochten vooral niet in de gaten krijgen welk gruwelijk lot zij tegemoet gingen. Kan en mag men hier dan van rechtvaardigheid, van tsedaka spreken? Was het niet veel rechtvaardiger en het hoogste niveau van tsedaka om, mede met het ingezamelde geld, het mogelijk te maken deze mensen uit de klauwen van de bezetter te ontworstelen en daarmee te voorkomen dat zij 'vertrekkenden' werden?

De overlevende leden en medewerkers van de raad dankten hun leven, en dat van hun familie, aan hun vrijwillig op zich genomen activiteiten. Er kan natuurlijk niets op tegen zijn als iemand zijn eigen hachje en dat van verwanten probeert te redden. Het gaat er alleen om op welke manier dat gebeurt. In dit geval redden zij hun leven door het leven van andere Joden op te offeren. Ik geef geen oordeel. Ik stel dit vast.

Een Engels gezegde luidt: *Charity begins at home*, ofwel, het hemd staat nader dan de rok. Dit gezegde, deze vorm van liefdadigheid, staat ver af van tsedaka waartoe de Joodse religie verplicht.

Niet iedereen denkt hetzelfde over de Joodse Raad. Waren er geldige redenen voor haar bestaan? Sommigen tonen begrip voor haar werk. Anderen verwijten de leden van de raad medeplichtig te zijn aan de roof en moord op Joden tijdens de bezetting. Ik sluit me volledig aan bij Sam de Wolff, die op 11 november 1947 schrijft in het weekblad De Vlam:

'Voor de collectieve schuld mogen Asscher en Cohen niet veroordeeld worden. Over de speciaal Joodse schuld kan de Nederlandse strafrechter niet oordelen. Dit oordeel mag alleen door het Joodse volk worden gevelde. En ik geloof, dat het oudste volk der historie geen straffoordeel meer zal verlangen over hen, wier vreselijk falen door de geschiedenis is berecht.'

¹ €1 = 2,203 gulden